

Μνήμων

Τόμ. 38, Αρ. 38 (2021)

Μνήμων

ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΜΕΛΕΤΗΣ ΝΕΟΥ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΥ

ΜΝΗΜΩΝ

ΜΕΛΕΤΕΣ

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΠΟΥΛΙΟΣ, Αναζητώντας την ειρήνη εν μέσω πολέμου: Η οθωμανική διπλωματική δραστηριότητα κατά το έτος 1685 και ο ρόλος του Αλέξανδρου Μαυροκορδάτου ● ΣΠΗΡΟΣ Ν. ΓΑΣΤΡΑΤΟΣ, Νησί της Αφροδίτης ή νησί του Διονύσου; Η αγροτική οικονομία των Κυθέρων σύμφωνα με την οθωμανική απογραφή του 1715 ● ΛΕΩΝΙΔΑΣ ΜΟΪΡΑΣ, Οι οθωμανικές προσλήψεις της Σερβικής και της Ελληνικής Επανάστασης: Μια απόπειρα τυπολογίας ● ΜΙΧΑΗΛ ΣΑΤΗΡΟΠΟΥΛΟΣ – ΑΝΤΩΝΗΣ ΧΑΤΖΗΚΥΡΙΑΚΟΥ, Βαδίζοντας προς τη μάχη ανάποδα: Οι πολιτικές αντιλήψεις του 1821 και η Εποχή των Επανάστασεων ● ΒΑΣΙΛΗΣ ΓΟΥΝΑΡΗΣ, Πειρατεία, περιπλανήσεις και έρωτας στις ακτές της Χαλκιδικής: Μια οριενταλιστική μικροϊστορία εν έτει 1830 ● ΜΑΡΙΑΝΘΗ Φ. ΠΑΛΑΖΗ, Επιστημονικός πατριωτισμός και κοινωνική συνοχή στα συγγράμματα υγιεινής του Σπυρίδη Αρχιγένους ● ΓΙΩΡΓΟΣ ΓΑΣΙΔΑΣ, Διερευνώντας τη θεσσαλική γαιοκτηρία 1881-1900 ● ΔΕΣΠΩ ΚΡΙΤΣΟΤΑΚΗ, Η ιστορία της ομαδικής ψυχοθεραπείας στην Ελλάδα (1960-1980) ● ANNA MARIA ΣΙΝΑΝΗ, «Τα τεχνικά μέσα». Τεχνολογίες αναπαραγωγής και αποθήκευσης κειμενικών τεκμηρίων και ιστοριοφιλολογική έρευνα στη μεταπολεμική Ελλάδα: Η περίπτωση του Κέντρου Νεοελληνικών Ερευνών

ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΕΙΣ

ΒΥΡΩΝ ΑΝΤΩΝΙΔΗΣ – ΤΑΣΙΑΡΧΗΣ ΚΟΛΙΑΣ – ΓΙΩΡΓΟΣ ΚΟΥΤΖΑΚΙΩΤΗΣ – ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΑΒΑΝΟΣ – ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΔΟΠΗΣ – ΓΕΡΑΣΙΜΟΣ ΜΕΡΜΑΝΟΣ, Ιστορική έρευνα και νέες τεχνολογίες: Προβληματισμοί και προκλήσεις με αφορμή την προσδιάστατη αποτύπωση του πύργου της Ουρανούπολης

ΒΙΒΛΙΟΚΡΙΣΙΕΣ

Εκδόσεις για το 1821. Μια πρώτη αποτίμηση: Χρήστος Λούκος, Αλεξάνδρα Σπυρίδη, Έλλη Δρούλια ως Γεωργία Γιάτση, Παναγιώτης Ελ Γκεντί, Δημήτρης Αγγελής-Δημάκης, Υβόν Κοσμά, Χρήστος Δεσύλλας

38

ΑΘΗΝΑ 2021

ΑΝΑΖΗΤΩΝΤΑΣ ΤΗΝ ΕΙΡΗΝΗ ΕΝ ΜΕΣΩ ΠΟΛΕΜΟΥ

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΠΟΥΛΙΟΣ

doi: [10.12681/mnimon.38201](https://doi.org/10.12681/mnimon.38201)

Copyright © 2024

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

ΠΟΥΛΙΟΣ Κ. (2024). ΑΝΑΖΗΤΩΝΤΑΣ ΤΗΝ ΕΙΡΗΝΗ ΕΝ ΜΕΣΩ ΠΟΛΕΜΟΥ: Η ΟΘΩΜΑΝΙΚΗ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑ ΚΑΤΑ ΤΟ ΕΤΟΣ 1685 ΚΑΙ Ο ΡΟΛΟΣ ΤΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ ΜΑΥΡΟΚΟΡΔΑΤΟΥ. *Μνήμων*, 38(38), 11–32. <https://doi.org/10.12681/mnimon.38201>

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΠΟΥΛΙΟΣ

ΑΝΑΖΗΤΩΝΤΑΣ ΤΗΝ ΕΙΡΗΝΗ ΕΝ ΜΕΣΩ ΠΟΛΕΜΟΥ

Η ΟΘΩΜΑΝΙΚΗ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑ ΚΑΤΑ ΤΟ
ΕΤΟΣ 1685 ΚΑΙ Ο ΡΟΛΟΣ ΤΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ ΜΑΥΡΟΚΟΡΔΑΤΟΥ

Το καλοκαίρι του 1685, στις οδηγίες του προς τον νέο γάλλο πρέσβη στην Κωνσταντινούπολη Girardin, ο Λουδοβίκος ΙΔ' ανέφερε ότι «καθώς ο Αυτοκράτορας και οι Βενετοί εμφανίζονται να επιθυμούν διακαώς έναν άμεσο συμβιβασμό με τους Τούρκους [...] θα μπορούσε κάλλιστα να συμβεί να έχει ήδη συναφθεί η ειρήνη μεταξύ της δύναμης αυτής [των Οθωμανών] και των χριστιανικών δυνάμεων που είναι συνασπισμένες εναντίον αυτού του κοινού εχθρού, πριν ο προαναφερθείς κ. Girardin μπορέσει να έχει την πρώτη του ακρόαση με τον Σουλτάνο και τον Μεγάλο Βεζίρη».¹ Η πρόβλεψη αυτή του γάλλου βασιλιά αναφορικά με μια πιθανή ειρήνη μεταξύ των δυνάμεων της Ιερής Λίγκας και των Οθωμανών, μόλις δύο χρόνια μετά την αποτυχημένη εκστρατεία των τελευταίων στη Βιέννη, φανερώνει ότι οι σύγχρονοι των γεγονότων αντιλαμβάνονταν μια πιο σύνθετη πραγματικότητα από αυτήν που περιέγραψαν στα έργα τους οι μετέπειτα ιστορικοί.

Ο πόλεμος μεταξύ των Οθωμανών και των συνασπισμένων χριστιανικών δυνάμεων (Γερμανική Αυτοκρατορία, Πολωνο-λιθουανική Κοινοπολιτεία, Βενετία και Μοσχοβία²) διήρκεσε δεκαέξι χρόνια, από το 1683 μέχρι το 1699. Έως πρόσφατα, οι μελέτες που ασχολήθηκαν με τις διαπραγματεύσεις περί ειρήνης κατά τη διάρκεια του πολέμου, έδιναν έμφα-

---

1. «Comme l'Empereur et les Vénitiens témoignent souhaiter ardemment un prompt accommodement avec les Turcs [...] il pourrait bien arriver qu'avant que le D. S. Girardin puisse avoir sa première audience du Grand Seigneur et de son premier Visir, la paix serait déjà conclue entre cette puissance et celles de la Chrestienté qui se sont lignées contre cet Ennemi commun, Mémoire du Roi pour servir d'instruction au S. Girardin allant ambassadeur de sa Majesté a Constantinople», BNF (Bibliothèque Nationale de France), *Fr 7162*, 2a-b.

2. De facto μέλος της Ιερής Λίγκας από το 1686.

ση σε συγκεκριμένες διετίες: 1688-9, 1692-3, 1698-9.³ Το υπόλοιπο διάστημα καλυπτόταν εξ ολοκλήρου από πολεμικές συγκρούσεις.⁴ Αυτό αποτυπώθηκε, βέβαια, και στη νεότερη ιστοριογραφία, μέσα από σύγχρονες των γεγονότων πηγές –κυρίως, αλλά όχι μόνο, από ιστοριογραφικά κείμενα– οι οποίες, ενώ αφιερώνουν δεκάδες σελίδες στην αφήγηση μαχών και συγκρούσεων, λίγα ή ελάχιστα έχουν σχολιάσει ως προς τις συνομιλίες για ειρήνη.

Κι όμως, τα τελευταία χρόνια νέες μελέτες αναφορικά με άλλες μακροχρόνιες συγκρούσεις της λεγόμενης πρώιμης νεότερης εποχής αποκαλύπτουν ότι τα πράγματα δεν είναι μονοδιάστατα και ότι η επικοινωνία μεταξύ των αντίπαλων πλευρών καθώς και οι διαπραγματεύσεις για την κατάπαυση των εχθροπραξιών δεν σταματούσαν κατά τη διάρκεια των πολεμικών συγκρούσεων αλλά συνεχίζονταν, σχεδόν αδιάκοπα, παράλληλα προς αυτές.⁵

Στην περίπτωση του δεκαεξαετούς πολέμου, νέα και σημαντικά αρχαιολογικά τεκμήρια, ιδίως από την οθωμανική πλευρά,⁶ καθώς και η επανεξέταση παλαιότερων που δεν είχαν λάβει τη δέουσα προσοχή από τους ιστορι-

3. Βλ. μεταξύ άλλων Rifa'at A. Abou-El-Haj, «Ottoman Diplomacy at Karlowitz», *Journal of the American Oriental Society* 87/4 (1967), σ. 498-512· Lothar Höbelt, «Die Sackgasse aus dem Zweifrontenkrieg. Die Friedensverhandlungen mit den Osmanen 1689», *Mitteilungen des Instituts für österreichische Geschichtsforschung* 97 (1989), σ. 329-380· Colin Heywood, «An undiplomatic Anglo-Dutch dispute at the Porte: the quarrel at Edirne between Coenraad van Heemskerck and Lord Paget (1693)», *The Ottoman World, the Mediterranean and North Africa, 1660-1760*, Ashgate Variorum Collected Studies, Farnham 2013.

4. Χαρακτηριστικά παραδείγματα τέτοιας αφήγησης, χωρίς αυτό να μειώνει τη σημασία τους, αποτελούν τα έργα των Kenneth Setton, *Venice, Austria, and the Turks in the Seventeenth Century*, Φιλαδέλφεια, The American Philosophical Society, 1991, και İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, τ. III, μέρος 1, Άγκυρα, Türk Tarih Kurumu, 2011.

5. Βλ. για παράδειγμα τη σημαντική μελέτη του Christoph Kampmann για τον Τριακονταετή Πόλεμο (1618-48), *Europa und das Reich im Dreißigjährigen Krieg: Geschichte eines europäischen Konflikts*, Marburg, Verlag W. Kohlhammer, 2013.

6. Η πλέον σημαντική, και μια από τις κύριες πηγές για το παρόν άρθρο, είναι η σπάνια συλλογή επιστολών της οθωμανικής κεντρικής διοίκησης, που περιέχονται στο χειρόγραφο B. 174 της Βιβλιοθήκης του Topkapı (TSMK). Το εν λόγω χειρόγραφο εκδόθηκε υπό τη μορφή μεταπτυχιακής διπλωματικής εργασίας από τον Ahmet Kırış, *Hicri 1096 (1684-1685) Yulna Dair bir Münşeat Mecmuası ve Değerlendirilmesi*, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, Κωνσταντινούπολη 2017. Δυστυχώς, έως τώρα η εκδεδομένη πλέον πηγή δεν έχει τύχει της δέουσας προσοχής από τους ιστορικούς.

κούς, φανερώνουν μια διαρκή επικοινωνία των δύο πλευρών και μια έντονη διπλωματική δραστηριότητα που καλύπτει το σύνολο της περιόδου των εχθροπραξιών.⁷ Δεν πρόκειται μόνο για συνεννοήσεις των συνοριακών διοικητών, όπως υποστήριζαν παλαιότερες –και ορισμένες πρόσφατες⁸– μελέτες, αλλά μια καθοδηγούμενη και οργανωμένη προσπάθεια από τα διάφορα κέντρα εξουσίας.⁹

Στόχος της παρούσας δημοσίευσης είναι πρωτίστως να συνεισφέρει στον τρέχοντα ιστοριογραφικό διάλογο αναφορικά με τη διπλωματική επικοινωνία αντίπαλων πλευρών κατά τη διάρκεια πολεμικών συγκρούσεων της πρώιμης νεότερης εποχής, με στόχο τον τερματισμό τους, χρησιμοποιώντας ως «μελέτη περίπτωσης» την οθωμανική διπλωματική δραστηριότητα ενός έτους του δεκαεξαετούς πολέμου, του 1685. Δευτερευόντως, το άρθρο θα εστιάσει στον ρόλο, στον λόγο (τη ρητορική ικανότητα) και στις διπλωματικές τεχνικές του Αλέξανδρου Μαυροκορδάτου του εξ Απορρήτων κατά τις διαπραγματεύσεις αυτές, –οι οποίες τοποθετούνται στο ευρύτερο οθωμανικό και ευρωπαϊκό πλαίσιο–, με βάση μη ερευνημένες έως τώρα επιστολές του Μεγάλου Δραγουμάνου στην οθωμανική και τη λατινική γλώσσα.¹⁰

Η επιλογή του έτους 1685 ασφαλώς δεν είναι τυχαία. Για τη συγκεκριμένη χρονιά ο ιστορικός διαθέτει ασυνήθιστα πλούσιο αριθμό οθωμανικών τεκμηρίων, ώστε να παρακολουθήσει αρκετά ικανοποιητικά την πορεία των διαπραγματεύσεων από διαφορετικές οπτικές γωνίες. Στο ανά χείρας άρθρο θα υιοθετηθεί αυτή της κεντρικής διοίκησης, εκ των

---

7. Βλ. τα άρθρα των Gábor Kármán, «King Thököly in Chains: The Fall of the Ottoman Tributary State of Upper Hungary», του ιδίου (επιμ.), *Tributaries and Peripheries in the Ottoman Empire*, Λέιντεν – Βοστώνη, Brill, 2020, σ. 264-289, όπου χρησιμοποιείται ανέκδοτο υλικό από τα ουγγρικά αρχεία για τις διαπραγματεύσεις ειρήνης του 1685, και αυτό του Abdullah Güllüoğlu, «Ottoman Diplomacy in the First Years (1683-1685) of the Ottoman “Long War”», Colin Heywood – Ivan Parvev (επιμ.), *The Treaties of Carlowitz (1699). Antecedents, Course and Consequences*, Λέιντεν – Βοστώνη, Brill, 2020, σ. 91-109. Ο τελευταίος χρησιμοποιεί ως επί το πλείστον ευρωπαϊκές πηγές.

8. Επί παραδείγματι η μελέτη του Güllüoğlu, «Ottoman Diplomacy», ό.π.

9. Αυτό ήταν ήδη γνωστό για την αψβουργική πλευρά, βλ. παραπάνω υποσ. 7. Για τα νέα τεκμήρια, από πλευράς Οθωμανών, που αποδεικνύουν την ενεργή εμπλοκή της κεντρικής διοίκησης, βλ. παραπάνω, υποσ. 6.

10. Στη μοναδική, έως σήμερα, εκτεταμένη μελέτη για τη διπλωματική δραστηριότητα του Μαυροκορδάτου, ο Nestor Camariano δεν ασχολείται με τον ρόλο του Μεγάλου Δραγουμάνου στις διαπραγματεύσεις για την ειρήνη των ετών 1683-1687, Nestor Camariano, *Alexandre Maurocordato, Le Grand Drogman. Son Activité Diplomatique 1673-1709*, Θεσσαλονίκη, Institute for Balkan Studies, 1970.

εκπροσώπων της οποίας είναι και ο Μαυροκορδάτος. Η μελέτη της οθωμανικής διπλωματικής δραστηριότητας και ρητορικής περί ειρήνης του 1685 συγκρινόμενη και με άλλο πρωτογενές υλικό από μεταγενέστερα έτη, θα συμβάλει στην κατανόηση της οθωμανικής διπλωματίας της ειρήνης καθ' όλη τη διάρκεια του πολέμου, λόγω τε και πράξει.

Υπάρχει μια συνέχεια πρακτικών και ρητορικής εκ μέρους της οθωμανικής πλευράς· την πολιτική αυτή εκφράζει ανάγλυφα ο Μαυροκορδάτος, ο μόνος αξιωματούχος της Πύλης που θα συμμετάσχει σχεδόν στο σύνολο των συνομιλιών για την ειρήνη, από το 1683 έως και το 1699. Αυτός είναι και ο λόγος, άλλωστε, που εστιάζουμε σε αυτόν, παρόλο που το 1685 ήταν ένας μόνο εκ των επιφορτισμένων από την οθωμανική ηγεσία για τις διαπραγματεύσεις της ειρήνης.

Το 1684 δεν ήταν ευοίωνη χρονιά για τους Οθωμανούς ούτε στο πολεμικό ούτε στο διπλωματικό μέτωπο. Τον Μάρτιο δημιουργείται υπό την αιγίδα του πάπα η Ιερή Λίγκα. Τα αυτοκρατορικά στρατεύματα προελαύνουν στην Ουγγαρία, οι Πολωνοί στην Ποδολία και τη Μολδαβία, ενώ οι Βενετοί ανοίγουν νέο μέτωπο στις δαλματικές ακτές και σε αυτές του Ιονίου. Τον Αύγουστο υπογράφεται ανακωχή μεταξύ της Γαλλίας και του γερμανού Αυτοκράτορα, λύνοντας έτσι τα χέρια του τελευταίου, ώστε να στρέψει όλες του τις δυνάμεις στο ανατολικό μέτωπο της επικράτειάς του. Η πρώτη όμως πολιορκία της Βούδας, της πρωτεύουσας της οθωμανικής Ουγγαρίας, λήγει ανεπιτυχώς για τις αυστριακές δυνάμεις.¹¹

Ο τερματισμός των στρατιωτικών επιχειρήσεων, στα τέλη του φθινοπώρου, και η χειμερινή ανάπαυλα θα σημάνουν την έναρξη μιας σειράς μυστικών διαπραγματεύσεων που θα λάβουν χώρα καθ' όλη τη διάρκεια του επόμενου έτους, προκειμένου να επιτευχθεί ο τερματισμός των εχθροπραξιών. Την επιθυμία αυτή για άμεση ειρήνη από οθωμανικής πλευράς φαίνεται να τροφοδότησε η πεποίθηση ότι περαιτέρω καταλήψεις σημαντικών συνοριακών φρουρίων από τις αυτοκρατορικές δυνάμεις θα έθεταν σε κίνδυνο το σύνολο του αμυντικού συστήματος της οθωμανικής Ουγγαρίας.¹²

Πρωταγωνιστικό ρόλο σε αυτές τις διαπραγματεύσεις θα έχουν κυρίως οι δύο πλέον υψηλόβαθμοι οθωμανοί αξιωματούχοι στο ουγγρικό μέτωπο, ο διοικητής του Εγριαετίου της Βούδας 'Abdü'r-rahmān Πασάς και ο αρχι-

11. Αναλυτική περιγραφή των γεγονότων βλ. στο K. Setton, *Venice, Austria, and the Turks*, ό.π., σ. 271-276, 290-296, και I. Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, ό.π., σ. 409-414.

12. G. Kármán, «King Thököly in Chains», ό.π., σ. 274, υποσ. 24.

στράτηγος (*ser'asker*) των οθωμανικών δυνάμεων Şeytān İbrāhīm Πασάς, ενώ ρόλο διαμεσολαβητή ανάμεσα στην οθωμανική και στην αψβουργική και πολωνο-λιθουανική πλευρά θα αναλάβει και ο ηγεμόνας της Τρανσυλβανίας Μιχαήλ Αραφι.¹³ Πρόκειται για μια εξαιρετικά πολύπλοκη κατάσταση, καθώς οι τρεις προαναφερθέντες έπρεπε να συντονίζονται και να συνεργάζονται μεταξύ τους, ενώ η Υψηλή Πύλη παρείχε τις γενικές οδηγίες απαιτώντας παράλληλα και από τους τρεις συνεχή πληροφόρηση για την πορεία των διαπραγματεύσεων. Επίσης, μεταξύ των «πρωταγωνιστών» σχηματίζονταν πολλαπλά δίκτυα, απαρτιζόμενα από άλλους χαμηλόβαθμους παράγοντες που ενεργούσαν ως απεσταλμένοι. Αυτοί οι τελευταίοι δεν έπαιζαν μόνο τον ρόλο του μεταφορέα των γραπτών και προφορικών μηνυμάτων, αλλά αναλάμβαναν πολλές φορές και καίριο διαπραγματευτικό ρόλο.¹⁴

Την ίδια περίοδο που ξεκινούν οι διαπραγματεύσεις, ο Μαυροκορδάτος απελευθερώνεται, μετά από ένα σχεδόν έτος διαδοχικών φυλακίσεων στην Κωνσταντινούπολη και την Αδριανούπολη, θεωρούμενος ως ένας από τους υπευθύνους για την οθωμανική αποτυχία στη Βιέννη.¹⁵ Η στιγμή δεν είναι τυχαία. Η Πύλη πιθανώς χρειάζεται τις διαπραγματευτικές του ικανότητες. Ο πρώην Μεγάλος Δραγουμάνος είχε ήδη ξεκινήσει συνομιλίες, κατά τη διάρκεια και αμέσως μετά τη λύση της πολιορκίας της αψβουργικής πρωτεύουσας.¹⁶ Γνώριζε επίσης καλά τον τρανσυλβανό ηγεμόνα Αραφι και τον υπουργό του, Μιχαήλ Teleki.¹⁷ Λόγω του σημαντικού ρόλου διαμεσο-

13. Ηγεμόνας της Τρανσυλβανίας από το 1661 έως το 1690. Στην πραγματικότητα οι Αραφι και Teleki έπαιζαν διπλό παιχνίδι, υποκρινόμενοι νομιμοφροσύνη στους Οθωμανούς και ετοιμότητα υποταγής στους Αψβούργους, προσπαθώντας έτσι να ισορροπήσουν μεταξύ των δύο Αυτοκρατοριών, βλ. G. Kármán, «King Thököly in Chains», *ό.π.*

14. Τέτοια πρόσωπα ήταν ο Μιχαήλ Inczedi, απεσταλμένος του Αραφι στην αυτοκρατορική και την πολωνική Αυλή, ο Süleymān Αγάς, σύνδεσμος μεταξύ των Τρανσυλβανών και του οθωμανού Αρχιστρατήγου, και ο Ahmed Αγάς, επανειλημμένα απεσταλμένος του Şeytān İbrāhīm Πασά στον Αρχιστράτηγο των συμμαχικών δυνάμεων, Αρχιδούκα Κάρολο της Λωρραίνης. Για τον ρόλο των προσώπων αυτών, βλ. G. Kármán, «King Thököly in Chains», *ό.π.*, A. Güllüoğlu, «Ottoman Diplomacy», *ό.π.*, *passim*.

15. Για τη φυλάκιση και απελευθέρωση του Μαυροκορδάτου, βλ. Καισάριος Δαπόντες [Δημήτριος Ραδαμάνης], *Χρονογράφος*, Κ. Ν. Σάθας (επιμ.), *Μεσαιωνική Βιβλιοθήκη*, τ. Γ', Βενετία 1872, σ. 30-31. Για την ταύτιση του συγγραφέα του έργου με τον Ραδαμάνη, βλ. Μάχη Παΐζη Αποστολοπούλου, «Δημήτριος Ραδαμάνης, ένας ιστοριογράφος του 18ου αιώνα σε αφάνεια», της ίδιας, *Έλληνες λόγιοι του 18ου αιώνα άφαντοι, άσημοι και διάσημοι σέ διασταυρούμενες τροχιές*, Αθήνα, Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών, 2007, σ. 55-83.

16. A. Güllüoğlu, «Ottoman Diplomacy», *ό.π.*, σ. 95.

17. Ο Μαυροκορδάτος είχε συχνή αλληλογραφία με τους Αραφι και Teleki από

λαβητή που αναλάμβαναν οι τελευταίοι, η Πύλη είχε προφανώς ανάγκη από κάποιον έμπιστο και στις δύο πλευρές πρόσωπο, για να καθοδηγεί τους Τρανσυλβανούς στις διαπραγματεύσεις και να τους ελέγχει.

Ο Μαυροκορδάτος ξεκινά αμέσως από την Αδριανούπολη να αλληλογραφεί με τους Arafî και Teleki. Με γράμμα του στον τρανσυλβανό υπουργό, στις 12 Δεκεμβρίου 1684, τον ενημερώνει για την απελευθέρωσή του και δηλώνει ότι προσφέρει τις υπηρεσίες του στον Arafî, προσβλέποντας «από τις υποσχέσεις του Μεγάλου Βεζίρη», όπως αναφέρει, «σε μια καλύτερη τύχη».¹⁸

Η αλληλογραφία αυτή δεν μπορεί να λάμβανε χώρα χωρίς τη γνώση της Πύλης. Σύμφωνα με το χρονικό του Δημητρίου Ραδαμάνη, αμέσως μετά την απελευθέρωση του Μαυροκορδάτου, «ἄρχισεν ὁ ἐπίτροπος τὰ [= νὰ] τὸν μεταχειρίζεται εἰς μυστικὰς ὑποθέσεις τῆς βασιλείας».¹⁹ Αυτές οι «μυστικές υποθέσεις» προφανώς σχετίζονταν άμεσα με τις διαπραγματεύσεις περί ειρήνης.

Ο Μαυροκορδάτος όμως είχε να αντιμετωπίσει και έναν εσωτερικό ανταγωνισμό με τον νέο διερμηνέα της Πύλης, τον εξωμότη Sefer Αγά, ο οποίος χειριζόταν επίσης την ίδια υπόθεση της παρακολούθησης των διαπραγματεύσεων του Arafî με τους χριστιανούς συμμάχους.²⁰ Αυτός ο ανταγωνισμός, λόγω των αλληλεπικαλυπτόμενων αρμοδιοτήτων, φαίνεται καθαρά σε γράμμα του Μαυροκορδάτου προς τον τρανσυλβανό Ηγεμόνα, στις 20 Ιανουαρίου 1685. Εκεί ο τέως Μεγάλος Δραγουμάνος κάνει λόγο για μια «πολύ δύσκολη διαπραγμάτευση» (*de gravissimo negotio*), ενώ δίνει και την εξής συμβουλή στον Arafî: «οι απαρχές των σημαντικών διαπραγματεύσεων είναι μικρές και φέρουν μεγάλο μόχθο, αλλά είναι γεμάτες αρετή και ομοιάζουν με σπόρους, οι οποίοι, αν φυτευτούν στη γη από επιμελή γεωργό, θα δώσουν την κατάλληλη στιγμή πλουσιότατους καρπούς».²¹

τη δεκαετία του 1670, επομένως τους γνώριζε αρκετά καλά. Βλ. για παράδειγμα ένα μέρος της αλληλογραφίας στο Paul Cernovodeanu – Mihail Caratașu, «Correspondance diplomatique d'Alexandre Mavrocordato l'Exaporite, 1676-1703, I», *Revue des Études Sud-Européens* 20/1 (1982), σ. 108-118.

18. [...] *expetens etenim etsi meliorem fortunam ex promissis Supremi Vesirij*, στο ίδιο, σ. 118.

19. Κ. Δαπόντες [Ραδαμάνης], *Χρονογράφος*, ό.π., σ. 31.

20. Για τον Sefer Αγά, βλ. Δημήτριος Καντεμίρ, *Incrementorum et Decrementorum Aulae Othman[n]icae sive Aliothman[n]icae*, Τιμισοάρα, Editura Amarcord, 2001, σ. 465. Για την εμπλοκή του στις διαπραγματεύσεις βλ. παρακάτω.

21. *Magnorum negotiarum initia parvos quidem moles, sed virtute maxima sunt et seminibus similia, quae si sedulum cultorem nascantur, opportuno in tempore uberrimos pariunt fructus*, *Monumenta Comititalia Regni Transylvaniae*, τ. XVIII, Βουδαπέστη 1895, σ. 261 (στο εξής: *MCRT*).

Τον προτρέπει επίσης, «με άκρα μυστικότητα» (*secretissime*), «να μου διαβιβάζετε, όποτε κρίνετε κατάλληλο, τόσο ειδήσεις σχετικές με τη διαπραγματεύση όσο και εκείνα τα αναγκαία που θα οδηγήσουν στην πραγμάτωσή της»,²² διότι «ο νυν διερμηνέας των Τούρκων, λόγω της κατάστασης, είναι μισητός σε όλους και η περιφρόνησή του δυσχεραίνει αυτές τις τόσο σημαντικές διαπραγματεύσεις».²³

Στο τέλος του χειμώνα και στις αρχές της άνοιξης του 1685, η διαμεσολάβηση του Arafî με την πολωνο-λιθουανική πλευρά φαίνεται να παρουσιάζει κάποια πρόοδο. Σε γράμμα του προς τον Αρχιστράτηγο Şeytân İbrâhîm Πασά ο Μεγάλος Βεζίρης Kara İbrâhîm Πασάς τον πληροφορεί ότι δύο φορές (*iki def'ada*) έφτασαν στην Πύλη προτάσεις από την Κοινοπολιτεία για ειρήνη.²⁴ Του εκθέτει επίσης και τη στρατηγική που θα πρέπει να ακολουθηθεί. Αυτή βασίζεται από τη μία πλευρά στις διαπραγματεύσεις, καθώς «είμαστε πεπεισμένοι ότι αυτό το ζήτημα [η ειρήνη] είναι αμιγώς επωφελές για τη θρησκεία και το κράτος και για όλους τους δούλους του Θεού [ή υπηκόους] και με τη χάρη Του, η πραγμάτωσή του αποτελεί τον απώτερό μας στόχο».²⁵

Ταυτοχρόνως όμως η πολεμική προετοιμασία πρέπει να συνεχιστεί, «διότι η Μακαριότητά σας γνωρίζει ότι, όταν σε τέτοιες καταστάσεις το κοινωφελές έργο δεν ολοκληρώνεται, το να αναλώνεται κανείς σε κενολογίες, Θεός φυλάξει, προκαλεί απογοήτευση και απελπισία».²⁶ Ή, όπως θα του τονίσει σε άλλο μεταγενέστερο γράμμα, δεν θα έπρεπε να γίνει ο στόχος επίτευξης της ειρήνης «αφορμή για μία ακόμη συμφορά».²⁷ Αυτή η διπλή στρατηγική διαπραγματεύσεων και πολεμικής ετοιμότητας θα είναι η πάγια οθωμανική πρακτική σε όλη τη διάρκεια του πολέμου.²⁸

22. [...] *tum suscepti negotii notitiam, tum illorum, quae necessaria ad illud perficiendum duxerit, opportuno mihi transmittat*, *MCRT*, σ. 261

23. [...] *praesentis interpretis Turcae conditio omnibus despectabilis, cuius contemptu magna etiam negotia vulgata villescunt*, *MCRT*, σ. 261.

24. A. Kiriş, *Hicrî 1096 (1684-1685)*, ό.π., σ. 48.

25. [...] *bu husus dîn ü devlet ve bi'l-cümle ibâdullâha mazh-i hayr idüğü müteyakkınımız olup ve lutf-i Hakk ile vücûda gelmesi aksa'l-gâye murâdımızdır*, στο ίδιο, σ. 48.

26. *Zirâ ma'lûm-i sa'âdetinizdir ki, böyle ahvâlde maslahat sûret-pezir-i itmâm olmadıkça kavî-i mücerredlerine i'tizâr uyâzen-billâhi te'âlâ haybet ü husrânı münticdir*, στο ίδιο, σ. 48.

27. [...] *bâ'is olacak bir halel dahi olmaya*, στο ίδιο, σ. 95.

28. Βλ., για παράδειγμα, τον τρόπο με τον οποίο ο πρώτος οθωμανός πληρεξούσιος διαπραγματευτής στο συνέδριο του Κάρολβιτς Mehmed Râmî θα δομήσει την αφήγηση της έκθεσής του για τις διαπραγματεύσεις του 1698. Των συνομιλιών

Παράλληλα, οι συνομιλίες συνεχίζονται. Σε γράμμα του προς τον Arafî, στις 3 Απριλίου 1685, ο Sefer Αγάς θα κάνει λόγο για «θετικές ειδήσεις» (*faustos rumores*), «τόσο από την πλευρά των Γερμανών όσο και από αυτήν των Πολωνών» (*tum ex Germanis, tumque Polonis*), ενώ θα προτρέπει τον τρανσυλβανό ηγεμόνα να τον κρατά ενήμερο για τις εξελίξεις: «Ἐλπίζω να λαμβάνω συνεχή ενημέρωση για παρόμοια ευχάριστα νέα», θα του τονίσει.²⁹

Η σύντομη όμως δραγουμανία του Sefer Αγά βαίνει προς το τέλος της.³⁰ Λίγες μέρες αργότερα, στις 12 Απριλίου, ο Μαυροκορδάτος αναλαμβάνει ξανά τα καθήκοντα του Μεγάλου Διερμηνέα της Πύλης.³¹ Από τούδε και στο εξής θα αποτελεί τον κύριο σύνδεσμο της κεντρικής διοίκησης με τον Arafî αναφορικά με την πορεία των διαπραγματεύσεων.

Το κλειδί για την κατανόηση των οδηγιών του Μαυροκορδάτου –και μέσω αυτού της κεντρικής διοίκησης– καθώς και της ρητορικής που αυτός χρησιμοποιεί προς τους τρανσυλβανούς διαμεσολαβητές, στο πλαίσιο της διεξαγωγής του διαλόγου για την κατάπαυση των εχθροπραξιών, βρίσκεται: 1) στην εξέταση των όρων που έθετε η οθωμανική ηγεσία για την ειρήνη και 2) στη σύνδεσή τους με ένα συγκεκριμένο τρόπο «σμίλευσης του εαυτού» (*self-fashioning*),³² που καλλιέργησε η ίδια προς το εξωτερικό, προς τα λοιπά κράτη. Ο τελευταίος, παρότι στην ουσία άφησε αρκετά περιθώρια ελιγμών και πραγματισμού κατά τη διάρκεια των συνομιλιών, έθετε εξ αρχής συγκεκριμένο πλαίσιο στις διαπραγματεύσεις, το οποίο λειτουργούσε ως «κόκκινη γραμμή» που δεν μπορούσε να παραβιαστεί.³³

ειρήνης προηγείται πάντα στρατιωτική προετοιμασία για κάθε ενδεχόμενο, *Ta' rîh-i sulh-nâme-i 'Amcazâde Hüseyin Paşa*, TSMK, R. 1311, φ. 15b, 34a.

29. [...] *eandem fausta nuntia continentem exauditorum spero*, *Török-Magyar-kori Történelmi Emlék*, τ. IX, Βουδαπέστη 1873, σ. 7.

30. Ο Καντεμίρ θα σχολιάσει λακωνικά ότι ο Μαυροκορδάτος επανήλθε στη θέση του, «επειδή θεωρήθηκε ότι [ο Sefer Αγάς] ήταν λίγος για τόσο βαρύ φορτίο [δύσκολο αξίωμα]» (*animadvertisset imparem esse Sefferagam tanto oneri ferendo*), Δ. Καντεμίρ, *Incrementorum et Decrementorum Aulæ Othman[icae]*, ό.π., σ. 465.

31. Αλέξανδρος Μαυροκορδάτος, *Τστορταί, 1682-1687*, Eudoxiu de Hurmuzaki (επιμ.), *Documente Privitoare la Istoria Românilor*, τ. XIII, Βουκουρέστι 1909, σ. 18.

32. Ο όρος ανήκει στον Stephen Greenblatt, *Renaissance Self-Fashioning: From More to Shakespeare*, Chicago, University of Chicago Press, 2005.

33. Η οπτική αυτή εκκινεί από τις ενδιαφέρουσες παρατηρήσεις του Christoph Kampmann στο άρθρο του «Der Ehrenvolle Friede als Friedenshidernis: Alte Fragen und neue Ergebnisse zur Mächtspolitik im Dreißigjährigen Krieg», Inken

Η Πύλη δεν φαινόταν διατεθειμένη να καταθέσει στους αντιπάλους της τους επιθυμητούς όρους ειρήνης εγγράφως αλλά μόνο προφορικώς, κατά τη διάρκεια των συνομιλιών, και αυτή είναι μια τακτική που θα ακολουθηθεί μέχρι και το συνέδριο ειρήνης του Κάρλοβιτς (1698-9).³⁴ Ο Μαυροκορδάτος, παρά τις επίμονες ερωτήσεις του Arafî, ως προς το ζήτημα των όρων της ειρήνης δεν δίνει ποτέ συγκεκριμένη απάντηση παρά μόνο, όπως θα δούμε στη συνέχεια, γενικές αρχές.³⁵

Από την εσωτερική αλληλογραφία της διοίκησης φαίνεται πάντως να υπήρχαν δύο σενάρια, τουλάχιστον ως προς την αψβουργική πλευρά. Σύμφωνα με το πρώτο, το ευόιο σενάριο, «αν υπάρχει δυνατότητα ειρήνης με επιστροφή από τους εχθρούς της πίστης κάστρα που ανήκαν στο [Υψηλό] Κράτος, αυτό θα ήταν εξάισιο».³⁶ Οι Οθωμανοί θα επιμείνουν εδώ κυρίως στο φρούριο του Esterğon (Esztergom).³⁷ Το λιγότερο ευνοϊκό σενάριο προέβλεπε επίτευξη ειρήνης με κάθε μέσο (*her ne tarîk ile*).³⁸ Σε αυτήν την περίπτωση η οθωμανική πλευρά θα έπρεπε να κάνει ορισμένες σημαντικές υποχωρήσεις, όπως το να εγκαταλείψει το υποτελές σε αυτήν κρατίδιο της «Μέσης Ουγγαρίας» (*Orta Macar*), που είχε δημιουργηθεί το 1682, και τον ηγέτη του, Imre Thököly.³⁹

Ένα ακόμη ενδιαφέρον στοιχείο είναι η διερεύνηση των όρων των προηγούμενων συνθηκών, ώστε να χρησιμοποιηθούν ως βάση για τη νέα συνθήκη. Ο Şeytân İbrâhîm Πασάς ζητά από την κεντρική διοίκηση τα κείμενα των παλαιότερων συνθηκών ειρήνης με τον γερμανό Αυτοκράτορα και την Κοινοπολιτεία, προκειμένου να τα συμβουλευτεί για τους σχεδιαζόμενους όρους του νέου διακανονισμού.⁴⁰ Στην αναφορά, επίσης, που

Schmidt-Voges κ.ά., *Pax Perpetua. Neuere Forschungen zum Frieden in der Frühen Neuzeit*, Μόναχο, Bibliothek Altes Reich, 2010, σ. 141-156.

34. *Ta' rîh-i şulh-nâme-i 'Amcazâde Hüseyin Paşa*, ό.π., φ. 19a, 20a. Βλ. επίσης τις διαμαρτυρίες ως προς το θέμα αυτό του αυτοκρατορικού Στρατηγού Antonio Caraffa προς τον Μαυροκορδάτο, τον Απρίλιο του 1688, Eudoxiu de Hurmuzaki (επιμ.), *Documente privitoare la Storia Românilor*, τ. V (I), Βουκουρέστι 1885, σ. 151.

35. Για τις ερωτήσεις του Arafî σχετικά με τους οθωμανικούς όρους, βλ. A. Kiriş, *Hicrî 1096 (1684-1685)*, ό.π., σ. 78.

36. [...] *düşmen-i dîn taraf-ı devletden oldukları kal'ari virmek üzere sulha imkân var ise febihâ*, στο ίδιο, σ. 49.

37. Στο ίδιο, σ. 95. Είχε καταληφθεί από τα αυτοκρατορικά στρατεύματα το φθινόπωρο του 1683.

38. Στο ίδιο, σ. 49.

39. Για το σύντομης διάρκειας κρατίδιο του Thököly, βλ. G. Kármán, «King Thököly in Chains», ό.π., σ. 266-272, όπου και αναλυτική σχετική βιβλιογραφία.

40. A. Kiriş, *Hicrî 1096 (1684-1685)*, ό.π., σ. 76-77, 97.

συνέταξε μετά τη συνθήκη του Κάρλοβιτς, ο πρώτος οθωμανός πληρεξούσιος διαπραγματευτής, Mehmed Rāmī, θα δικαιολογήσει την επιλογή του *uti possidetis*⁴¹ ως βάσης της διαπραγματεύσεως όχι λόγω του ισλαμικού νόμου αλλά με αναφορά στο «νομικό προηγούμενο» των παλαιότερων συνθηκών, και ιδίως εκείνης του 1669 με τους Βενετούς. Θα παραθέσει, μάλιστα, και αυτούσια αποσπάσματα από τους όρους της συνθήκης, ώστε να ενισχύσει την επιχειρηματολογία του.⁴² Το στοιχείο αυτό είναι ιδιαίτερα σημαντικό, διότι φανερώνει την αυξημένη «νομική» ισχύ που είχαν αποκτήσει οι συνθήκες στα τέλη του 17ου αιώνα για την οθωμανική πλευρά στις διαπραγματεύσεις της με τα χριστιανικά κράτη.⁴³

Πέρα όμως από τους καθαυτό όρους, ακόμα και η ίδια η διαδικασία των διαπραγματεύσεων και της τελικής σύναψης της ειρήνης θεωρείται ότι πρέπει επίσης να διέπεται από ένα καθιερωμένο εθιμικό δίκαιο. Όπως χαρακτηριστικά θα αναφέρει ο Μαυροκορδάτος στον Arafī, η διαδικασία οφείλει να είναι «σύμφωνη με το παλαιό δίκαιο» (*hukūk-i sâbikāya ri'ayeten*), δηλαδή με το τελετουργικό που ακολούθηθηκε στις προηγούμενες συνθήκες.⁴⁴ Θα του τονίσει επί τούτου ότι «και εσείς και οι νουνεχείς σύμβουλοί σας γνωρίζετε αρκετά καλά με ποιον τρόπο κατά το παρελθόν αποσοβήθηκε η μεταξύ μας [του γερμανού Αυτοκράτορα και των Οθωμανών] εχθρότητα και μέσω ποιας οδού ανανεώθηκε η ειρήνη».⁴⁵

Παράλληλα, οι όροι αλλά και η ίδια η βούληση για ειρήνη συνδέονταν άρρηκτα με έναν συγκεκριμένο τρόπο αυτοπροβολής της οθωμανικής πλευράς τόσο προς τους εχθρούς της όσο και προς τους «φίλους» ή και προς τους υποτελείς, όπως ο Arafī: ο τρόπος αυτός φανερώνεται ανάγλυφα στα γράμματα του Μαυροκορδάτου προς τον τρανσυλβανό ηγεμόνα, καθώς και προς τον υπουργό του τελευταίου, Teleki. Όπως χαρακτηριστικά γράφει ο Μαυροκορδάτος:

Είναι πράγματι γνωστό σε όλους τους νουνεχείς, ώστε να μην χηζεί αποδείξεως, ότι η μέγιστη Αυτοκρατορία των Οθωμανών υπερέχει κατά

41. Ο καθένας κρατά υπό τον έλεγχό του αυτά που κατέχει επί του παρόντος.

42. *Ta'rih-i şulh-nāme-i 'Amcazāde Hüseyin Paşa*, ό.π., φ. 40b, 41a-b.

43. Δυστυχώς, στη σημαντική του μελέτη για το «οθωμανικό δίκαιο ειρήνης και πολέμου» ο Viorel Panaite αφιερώνει ελάχιστο χώρο στις συνθήκες και στο εθιμικό δίκαιο (σ. 26-34), ενώ εστιάζει μάλλον κάπως υπερβολικά στον ισλαμικό νόμο, *Ottoman Law of War and Peace*, Λέιντεν – Βοστώνη, Brill, 2019.

44. A. Kırış, *Hicrî 1096 (1684-1685)*, ό.π., σ. 111.

45. *Siz dahi ve sizin yanınızda olan ukalânız selefde mâbeynde vâki' olan husûmet ü adâvetin def'i ve sulh u salâhin tecdidi ne tarîk ile husûle geldüğünü hod bilürsüz*), στο ίδιο.

πολύ όλων των λοιπών ηγεμονιών, έτσι ώστε εκεί που οι δυνάμεις των άλλων θα εξασθενούσαν υπερβολικά λόγω της εκροής χρηματικών πόρων και της ανάλωσης των στρατευμάτων, η δύναμη αυτής της αυτοκρατορίας όχι μόνο παραμένει άθικτη, αλλά εξαιτίας τής εκ των πραγμάτων ανάγκης αυξάνεται [...]. Συνεπώς, υπερέχοντας παρασάγγας η Οθωμανική Αυτοκρατορία των λοιπών ηγεμονιών, είναι πάντα επωφελές για τους λοιπούς ηγεμόνες να υποχωρούν [και να συνάπτουν ειρήνη μαζί της].⁴⁶

Την ίδια αντίληψη συνοψίζει και ο συγγραφέας της λεγόμενης «Ανώνυμης Ιστορίας», σχολιάζοντας τη συνθήκη του Κάρλοβιτς και την ανθεκτικότητα της Αυτοκρατορίας στη μακροχρόνια σύγκρουση: «τα υπόλοιπα έθνη, αν τους εμφανιστεί ένας εχθρός, δεν αντέχουν τον πόλεμο πάνω από δύο χρόνια. Πιθανότατα θα συνάψουν ειρήνη».⁴⁷

Η συγκεκριμένη αυτή εικόνα μεγαλείου στηρίζεται σε και πηγάζει από μια αντίληψη ενός ένδοξου παρελθόντος. «Μήπως δεν είναι αυτό το Οθωμανικό Κράτος το οποίο, διά της Θείας Χάρης, με το να είναι νικηφόρο απέναντι στους εχθρούς του, εδώ και 400 χρόνια, επεξέτεινε τις κτήσεις του από ανατολών έως δυσμάς;», θα αναρωτηθεί ρητορικά ο Μανροκορδάτος.⁴⁸

Ακόμη, όπως ο ίδιος θα αναφέρει αργότερα στον λεγόμενο *Προεσβευτικό* του λόγος:

ἦδε γὰρ ἡ πρεσβεία οὐ παρὰ τῆς τυχούσης ἀρχῆς ἀλλὰ τῆς μεγίστης τῶν ὑφ' ἡλίον, οἷαπερ ἡ διαπρεσβευσαμένη ἡμᾶς πρὸς πάντων οὐκ ἀπεικότως ὑπολαμβάνεται, καὶ διακηρύσσεται, ἄτε δι' ἐτῶν πενήκοντα καὶ τετρακοσίων ἑώων τε, καὶ ἐσπέραν, καὶ μεσημβρίαν ἕως ἄρκτων σὺν τροπαίοις, καὶ θριάμβοις ἐπιδραμοῦσα, ναυτικοῖς τε, καὶ παιζικοῖς [sic] στόλοις ἠπέιρον, καὶ θαλάττης ἐς μήκιστον ἐπικεκρατηκῦτα, καὶ ἔς γε τὸ παρὸν Ἀσίας τῆς πολλῆς, καὶ τῆς Εὐκράτου, καὶ λιμέσι, καὶ

46. *Adeo prudentibus omnibus innotescit, ut probatione non indigeat amplissimum Othomanicum imperium reliquis omnibus dominis tantopere praepollere, ut effusione thesaurorum, et consumptione exercituum reliquorum vires singulis annis magis magisque labefactari, potentiam autem istius imperii non solum infractam persistere, sed pro rerum necessitate augescere [...] propterea Othomanicum imperium reliquis dominis praepotentia praevalens, aliorum principum recurs semper fruitur*, *MCRT*, σ. 335.

47. *Millet-i sâirenin bir tarafdan düşmeni zuhur etse iki sene cenge tahammülü olmayub, be-her-hâl sulh olurlar*, Abdülkadir Özcan (επιμ.), *Anonim Osmanlı Tarihi, 1099-1116 (1688-1704)*, Άγκυρα, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2000, σ. 137.

48. *Yohsa bu Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye ki, lutf-ı Hak'la dört yüz seneden berü düşmenleri üzerine gâlib ve mansûr u muzaffer olmağla, şarkdan garba dek memâlikini tevsi' eyledi*, A. Kırış, *Hicrî 1096 (1684-1685)*, ό.π., σ. 111.

*Νήσοις κύκλω περιεστεμμένης Εὐρώπης, καὶ Ἀφρικῆς τῆς εὐφόρου καὶ ἡμέρου βασιλεύουσα [...].*⁴⁹

Ενώ, όταν ο Αραφι θα προσπαθήσει να τον εκφοβίσει πληροφορώντας τον για τις τεράστιες πολεμικές προετοιμασίες των συμμάχων σχετικά με την εκστρατεία του τρέχοντος έτους,⁵⁰ θα του απαντήσει ως εξής:

[...] και γνωρίζετε ότι κατά την παλαιά του συνθήεια, το Υψηλό Κράτος, με τη βοήθεια της Θείας Χάριτος, είναι ικανό να πολεμήσει τον ένα μετά τον άλλο τους εχθρούς της πίστης, που βρίσκονται σε όλες τις πλευρές, και τόσο τα πολεμοφόδια και οι θησαυροί όσο και οι στρατιές των πεζών και των ιππέων είναι αμέτρητες και ατέλειωτες. Και αν διαταχθεί σήμερα αναχώρηση από την Αδριανούπολη, μπορεί να σηκώσει και να στρέψει [στα πολεμικά μέτωπα] μυριάδες ασκέρια.⁵¹

Βέβαια, η πραγματικότητα ήταν κάπως διαφορετική και αυτό φαίνεται πιο καθαρά στην εσωτερική αλληλογραφία των οθωμανών ιθυνόντων. Όπως αναφέρει ο Μεγάλος Βεζίρης στον Αρχιστράτηγο İbrâhîm Πασά, «αδελφέ μου, είναι γνωστή η κατάσταση των Πασάδων και των λοιπών νικηφόρων στρατευμάτων, και δεν υπάρχει αμφιβολία ότι σε κάθε περίπτωση βρίσκονται σε μεγάλη ένδεια»,⁵² ενώ σε άλλη επιστολή του θα ομολογήσει ότι «οι δυσκολίες που βιώνονται σε πόρους και ανθρώπινο δυναμικό για την εκστρατεία αυτόν τον χρόνο, δεν έχουν τέλος».⁵³

49. Αλέξανδρος Μαυροκορδάτος, «Πρεσβευτικός πρὸς Γερμανοὺς Λόγος Ὑπὲρ Εἰρήνης», *Επιστολάριον εκ διαφόρων ερανισθέν*, Κωνσταντινούπολη, Πατριαρχικό Τυπογραφείο, 1804, σ. 315.

50. Την ίδια τακτική εκφοβισμού, προφανώς ως τεχνική για να οδηγήσει τις δύο πλευρές στο τραπέζι του διαλόγου, θα εφαρμόσει ο Αραφι και προς την αψβουργική πλευρά πληροφορώντας «μυστικά» τον Αυτοκράτορα ότι χιλιάδες οθωμανικές στρατιές θα δήωναν αυτόν τον χρόνο τις κτήσεις του, G. Kármán, «King Thököly in Chains», *ό.π.*, σ. 277.

51. *Ve sizin resm-i kadîm-i Devlet-i Aliyye ma'lûmunuzdur ki, inâyet-i Hakk ve nusret-i kâdir-i mutlak ile bundan böyle hayli zaman dahi mütevâkiyeten cevânib-i erba'ada olan a'da-yı dîn ü devlet ile ceng ü cidâl ile eğer cebehâne ve hazîne ve eğer asâkir-i piyâde ve süvâri bî-hadd ü bî-pâyândır ve bugün Edirne'den hareket buyurulsa hadden efzûn asâkir ile kalkup teveccüh ümeğe kâdirdir*, A. Kiriş, *Hicrî 1096 (1684-1685)*, *ό.π.*, σ. 79.

52. *Ve benim birâderim, paşaların ve sâ'ir asâkir-i mansûrenin ahvâlleri ma'lûmdur ki, beher-hâl kemâl-i mertebe zarûretleri olduğunda şübhe yokdur*, στο *ίδιο*, σ. 34.

53. [...] *bu sene-i mübârekede umûr-i seferiyye için mâlen ve beden en çekilen zahmete nihâyet yokdur*, στο *ίδιο*, σ. 73.

Για την κατανόηση αυτής της «διττής πραγματικότητας» θα ήταν ίσως χρήσιμη εδώ η αναφορά στην κοινωνική θεωρία της αυτοπαρουσίασης (*presentation of self*) του Erving Goffman. Σύμφωνα με τον τελευταίο, κάθε άνθρωπος ή ομάδα ανθρώπων ενσαρκώνει ένα συγκεκριμένο ρόλο και η κοινωνική επαφή μεταξύ ενός προσώπου, ή ομάδας προσώπων, και των λοιπών ανθρώπων προσομοιάζει σε μια παράσταση. Σε αυτήν την παράσταση οι «ηθοποιοί» πρέπει να παίζουν τον ρόλο τον οποίο το κοινό προσδοκά από αυτούς. Υπάρχουν όμως δύο διαφορετικοί χώροι, η σκηνή, όπου δίδεται η παράσταση, και τα παρασκήνια, όπου οι «πρωταγωνιστές», μακριά από το βλέμμα του κοινού πια, μπορούν να δράσουν πιο ελεύθερα και να μοιράζονται «μυστικά», η τυχόν διαρροή των οποίων στο κοινό επί σκηνής θα έβλαπτε την παράσταση.⁵⁴

Έτσι και εδώ, όταν ο Μαυροκορδάτος παρουσιάζεται ως εκπρόσωπος της οθωμανικής «ομάδας» στο κοινό, στον Arafî εν προκειμένω, πρέπει να δώσει μια εικόνα δύναμης και μεγαλείου, διότι αυτό έπρεπε το κοινό να δει και να πιστεύει ότι ισχύει.⁵⁵ Η «ομάδα» όμως στο πλαίσιο της εσωτερικής αλληλογραφίας της μπορούσε να εκφράζεται πιο ελεύθερα λέγοντας πράγματα που το κοινό σε καμία περίπτωση δεν έπρεπε να ακούσει.

Ακολούθως, αυτή η στρατηγική προώθησης μιας συγκεκριμένης αντίληψης των πραγμάτων στοχεύει επίσης στην αποθάρρυνση του αντιπάλου από τη συνέχιση του πολέμου και στο να τον οδηγήσει γρηγορότερα στο τραπέζι των διαπραγματεύσεων. Αν ένας που μάχεται, δυσκολεύεται πράγματι να συνεχίσει τον πόλεμο και πειστεί ότι ο αντίπαλος δεν αντιμετωπίζει ανάλογα προβλήματα, τότε είναι πιο εύκολο να προσέλθει για συνομιλίες ειρήνευσης. Παράλληλα, η σκόπιμη έμφαση στο ετοιμοπόλεμο στοχεύει ίσως, μέσω της επίδειξης ισχύος, και στο να εξασφαλίσει καλύτερους όρους στις διαπραγματεύσεις. Αυτές είναι στρατηγικές που ακολουθεί και η πλευρά των συμμάχων, όχι μόνο οι Οθωμανοί.⁵⁶

Η διαμόρφωση και η προβολή αυτής της εικόνας μεγαλείου και ισχύος, η «σμίλευση του εαυτού», οδηγεί παράλληλα και σε ορισμένη αντίληψη περί ειρήνης. Νεότερες μελέτες τονίζουν τη σημασία της έννοιας της

54. Erving Goffman, *The Presentation of Self in Everyday Life*, Λονδίνο, Penguin, 1990, σ. 109-140.

55. Παρόμοια «παράσταση» θα δώσει, εξάλλου, και ο Arafî ενώπιον του οθωμανικού «κοινού». Στα γράμματά του προς τον Μαυροκορδάτο παίζει τον ρόλο του πιστού υποτελή της Πύλης, ενώ διαπραγματεύταν μυστικά με τους Αψβούργους χωριστή ειρήνη, G. Kármán, «King Thököly in Chains», *ό.π.*, σ. 277.

56. Βλ., για παράδειγμα, το απαντητικό γράμμα των αυστριακών εκπροσώπων στον Μιχαήλ Inczedi και στον Arafî, A. Krisz, *Hicri 1096 (1684-1685)*, *ό.π.*, σ. 112-113.

τιμής και της φήμης στις πρώιμες νεότερες κοινωνίες και ιδίως στις σχέσεις μεταξύ των διαφόρων κρατών.⁵⁷ Η πρώιμη νεότερη «Κοινωνία των Ηγεμόνων»⁵⁸ είναι μια βαθιά ιεραρχημένη κοινωνία, η οποία θα μπορούσε να ομοιάζει με αυτό που οι Luc Boltanski και Laurent Thévenot ορίζουν ως «Πολιτεία της Γνώμης» (*La cité de l'opinion*). Σε αυτήν την Πολιτεία η κοινωνική θέση κάποιου εξαρτάται άμεσα από τη γνώμη που τρέφουν οι άλλοι για αυτόν. Η γνώμη αυτή σχηματίζεται από τη φήμη του συγκεκριμένου προσώπου, η οποία και αντανακλά τη δύναμή του, το μεγαλείο του (*grandeur*).⁵⁹

Συνεπώς, η «σμίλευση του εαυτού» ενός κράτους, το πώς αυτό προβάλλεται στα υπόλοιπα αλλά και το αν τα τελευταία αποδέχονται ή όχι αυτή την αυτοπροβολή, οδηγεί σε και συνδέεται άρρηκτα με μια έννοια («τιμής»), ένα «καλό όνομα» (*nāmūs* στα οθωμανικά), το οποίο πρέπει να διαφυλαχθεί, προκειμένου το κράτος να συνεχίσει να κατέχει δεσπόζουσα ή προνομιακή θέση στην ιεραρχία των ηγεμόνων. Υπό αυτό το πρίσμα, η οποιαδήποτε ειρήνη καθώς και οι όροι της οφείλουν να μη διακινδυνεύουν αυτήν την τιμή του κράτους, αλλά πρέπει να εξασφαλίζουν ένα *minimum* απαιτήσεων που δεν θα τη θέτουν υπό αμφισβήτηση. Το πόση σημασία έχει η διαφύλαξη της τιμής και της φήμης φαίνεται από την προθυμία των διαφόρων κρατών να συνεχίσουν έναν πόλεμο, μέχρι να επιτευχθεί μια τέτοια «έντιμη» ειρήνη (*Ehrenvolle Frieden*) ή μέχρι να εξαντληθούν παντελώς οι δυνάμεις τους.⁶⁰

Έτσι, ο Μαυροκορδάτος θα αναρωτηθεί σε γράμμα του προς τον Αραφι: «έφτασαν μήπως σε τέτοιο σημείο τα πράγματα, που εξαιτίας κάποιων ανάρμοστων περιστατικών που έλαβαν χώρα επί δύο-τρία χρόνια, να επιθυμεί το Υψηλό Κράτος κατ' αυτόν τον τρόπο την ειρήνη και την ησυχία, με τέτοιους όρους που βαίνουν αντίθετα προς την τιμή του;»⁶¹

57. Βλ., για παράδειγμα, J. H. Elliott, «Foreign Policy and Domestic Crisis: Spain, 1598-1659», *Spain and Its World 1500-1700 Collected Essays*, Νιου Χέιβεν – Λονδίνο, Yale University Press, 1989, σ. 114-136· C. Kampmann, «Der Ehrenvolle Friede», *ό.π.*: Michael Rohrschneider, «Reputation als Leitfaktor in den internationalen Beziehungen der Früher Neuzeit», *Historische Zeitschrift* 291/2 (2010), σ. 331-352.

58. Για να δανειστούμε τον εύστοχο όρο του Lucien Bély, *La société des Princes XVIe-XVIIIe siècle*, Παρίσι, Fayard, 1999.

59. Luc Boltanski και Laurent Thévenot, *De la Justification. Les économies de la grandeur*, Παρίσι, Gallimard, 1991, σ. 126-137.

60. Η ανάλυση ακολουθεί εδώ τον C. Kampmann, «Der Ehrenvolle Friede», *ό.π.*

61. *İki üç senede ba'zı ahvâl-i nâ-şâyeste zuhûr itmekle böyle mi oldı-ki, arz-ı Devlet-i Aliyye'ye mugâyır hareket ile mevâd ve şürût i'lâmına râhati ve bu vech üzere sulh ü salâha tâlib ü râgıb ola*, A. Kırış, *Hicrî 1096 (1684-1685)*, *ό.π.*, σ. 111.

Θα συμπληρώσει δε κατηγορηματικά ότι «δεν υπάρχει περίπτωση να δεχθεί το Υψηλό Κράτος να [συνάψει μια] ανάρμοστη [ειρήνη], η οποία θα ζημιώσει την τιμή και το καλό του όνομα». ⁶²

Η ίδια έμφαση στην «έντιμη ειρήνη» θα συνεχιστεί και τα επόμενα χρόνια του πολέμου, από οθωμανικής πλευράς. Στον Πρεσβευτικό του λόγιο ο Μαυροκορδάτος θα ξεκαθαρίσει στους συνομιλητές του ότι το Οθωμανικό Κράτος δεν έφτασε σε τέτοια κατάσταση, «ώς θ' ότουοῦν τιμήματος πρίασθαι τὴν ἡσυχίαν, καὶ δεῖσαι συνθήκαις ἀκλεέσι, καὶ ἀδόξοις ἀντι-καταλλάξει τοὺς παρόντας κινδύνους». ⁶³

Το 1698 ο Μεγάλος Βεζίρης 'Amcazāde Hüseyin Πασάς θα αναφέρει σε γράμμα του προς τον βασιλιά της Αγγλίας Γουλιέλμο Γ', αναφορικά με τις διαπραγματεύσεις ειρήνης που έλαβαν χώρα το 1692/3, ότι «η μοναδική θέση που συζητήθηκε για την ειρήνη, το *uti possidetis*, δεν ήταν αρμόζουσα προς την τιμή του Υψηλού Σουλτανάτου». ⁶⁴

Ακολούθως, οι όροι της ειρήνης δεν έπρεπε μονάχα να εξασφαλίζουν την τιμή του αντιπάλου, αλλά και να ακολουθούν το πλαίσιο της «λογικής», όπως την αντιλαμβάνονταν βέβαια αυτή κάθε πλευρά. ⁶⁵ Για παράδειγμα, σύμφωνα με τον σύγχρονο των γεγονότων χρονογράφο Üsküdarî, στις διαπραγματεύσεις του 1692-3 οι χριστιανοί σύμμαχοι πρότειναν όρους που προέβλεπαν, μεταξύ άλλων, την παραχώρηση της Βλαχίας και της Μολδαβίας στην Πολωνο-λιθουανική Κοινοπολιτεία, λόγω ιστορικών δικαιωμάτων επί των δύο ηγεμονιών, καθώς και την υποταγή του ορθόδοξου Οικουμενικού Πατριαρχείου στον Πάπα. Εξοργισμένος ο οθωμανός χρονογράφος θα χαρακτηρίσει της προτάσεις αυτές ως «κοσμοκρατορικές» (*da'vā-yi sâkib-kirânî şekli*). ⁶⁶

Επιστρέφοντας στο 1685, σε γράμμα του «πρωθυπουργού» (*başvekil*) του Αυτοκράτορα, ⁶⁷ ο 'Abdü'r-raḥmân Πασάς ανταπαντά με μια δόση αυτοκρι-

62. *Devlet-i Aliyye'lerin in irz u nâmûsuna halel virir bir vaz'-i nâ-hemvârî kabul ümek ihtimâlleri yokdur*, στο ίδιο, σ. 111.

63. Α. Μαυροκορδάτος, «Πρεσβευτικός πρὸς Γερμανοὺς Λόγος», ό.π., σ. 322-323.

64. [...] *esâs-i şulh olmak üzere lisânlarına gelen mücerredd 'alâ hâlihi kavli nâmûs-i saltanat-i 'Alliye'ye dahi muvafik olmayub, Ta'rîh-i şulh-nâme-i 'Amcazāde Hüseyin Paşa*, ό.π., φ. 19b-20a.

65. Βλ. αναλυτικότερα, Matthias Köhler, «Argumentieren und Verhandeln auf dem Kongress von Nimwegen (1676-1679)», Arndt Brendecke (επιμ.), *Praktiken der Frühen Neuzeit: Akteure, Handlungen, Artefakte*, Κολωνία – Βαϊμάρη – Βιέννη, Böhlau Verlag, 2015, σ. 523-535.

66. Üsküdarî Abdullah Efendi, Mahmut Ak (επιμ.), *Vâki'ât-ı Rûz-Merre*, τ. IV, Άγκυρα, Türkiye Bilimler Akademisi, 2017, σ. 271.

67. Πιθανώς του κόμη Theodor Heinrich von Strattmann (ο οποίος αλληλογραφούσε και με τον Απαφι την ίδια εποχή αναφορικά με τις διαπραγματεύσεις για την

τικής στις κατηγορίες για οθωμανική ευθύνη ως προς την έναρξη του πολέμου καθώς και ως προς τους πιθανούς όρους ειρήνης που πρότεινε η πλευρά των Αψβούργων, λέγοντας ότι «όσα γράψατε ομοιάζουν αμέσως με τις απαιτήσεις που ήγειρε προς εσάς ο αείμνηστος Μεγάλος Βεζίρης *Mustafâ* Πασάς». ⁶⁸

Τέλος, οι προτάσεις ειρήνης συνδέονταν και με μια συγκεκριμένη αντίληψη περί ευγένειας, τόσο στην αλληλογραφία μεταξύ των διαπραγματευτών όσο και κατά τη διάρκεια των συνομιλιών. ⁶⁹ Επί παραδείγματι, το 1698 ο *Mehmet Rāmî* θα χαρακτηρίσει «αγενή» (*bî-edebâne*) τον τρόπο με τον οποίο ο κόμης *Kinsky* – αυτοκρατορικός πληρεξούσιος για τις προκαταρκτικές συνομιλίες της ειρήνης – έθετε τους όρους του συμβιβασμού σε γράμμα του στον ολλανδό διαμεσολαβητή *Kolyer*. ⁷⁰

Τη συνέχεια των διαπραγματεύσεων του 1685 περί ειρήνης θα καθορίσει σε μεγάλο βαθμό η πορεία των πολεμικών συγκρούσεων, οι οποίες δεν έβαιναν θετικά για την οθωμανική πλευρά. Οι αποτυχίες των οθωμανικών στρατιών στο ουγγρικό μέτωπο συνεχίστηκαν με κορύφωση την κατάλψη, από τα αυτοκρατορικά στρατεύματα, του σημαντικού φρουρίου του *Uyvar* και τη σφαγή της οθωμανικής φρουράς του. ⁷¹ Απογοητευμένος ο Μεγάλος Βεζίρης, θα αναφέρει στον Αρχιστράτηγο *İbrâhîm* Πασά: «Εξοχότατε αδελφέ μου, αυτόν τον χρόνο είχα [στηρίξει] πολλές ελπίδες [στη] Θεία Χάρη». ⁷² Σύμφωνα με τις *Ιστορίες* του Μαυροκορδάτου, «τούτων δὲ τῶν ἀτυχημάτων αἱ ὀδυνηραὶ ἀγγελίαι, μὴνυθεῖσαι εἰς τὴν Πόρταν, ἐλύπησαν πολλὰ τοὺς ἐξουσιαστάς, ἀποροῦντας τίποτε καὶ δράσουσιν ἐν τοῖς τοιούτοις δεινοῖς, ἄλλος ἄλλω ἐγκαλοῦντες καὶ κατηγοροῦντες, τῆς ἀτυχίας ἐμφανίζούσης καὶ διατρανούσης τὰ ἐκάστου πταισμάτα». ⁷³

Η λύση τελικά αναζητείται ξανά στον τερματισμό του πολέμου. Στα

ειρήνη, *MCRT*, σ. 273) ή του Προέδρου του Αυλικού Συμβουλίου Πολέμου (*Kriegsratpräsident*) *Hermann von Baden*.

68. [...] *sizin yazduğunuz cevâblar heman merhûm olan Vezîr-i A'zam Mustafa Paşa size olan teklîfine benzer*, A. Kiriş, *Hicrî 1096 (1684-1685)*, ό.π., σ. 110. Αναφέρεται στις προτάσεις που επέδωσε το 1683 ο *Kara Mustafâ* Πασάς, ώστε να μην κηρύξει τον πόλεμο.

69. M. Köhler, *Strategie und Symbolik. Verhandeln auf dem Kongress von Nimwegen*, Κολωνία – Βαϊμάρη – Βιέννη, Böhlau Verlag, 2011, σ. 9-10.

70. *Ta'rih-i şulh-nâme-i 'Amcazâde Hüseyin Paşa*, ό.π., φ. 29a.

71. Για τα γεγονότα, βλ. İ. Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, ό.π., σ. 415-416.

72. *Benim izzütlü birâderim, bu sene eltâl-ı İlâhiyye'den çok ümîdimiz var idi*, A. Kiriş, *Hicrî 1096 (1684-1685)*, ό.π., σ. 91.

73. A. Μαυροκορδάτος, *Ιστορίες*, ό.π., σ. 19.

τέλη καλοκαιριού – αρχές φθινοπώρου του 1685 ξεκινά νέος γύρος διαπραγματεύσεων από την οθωμανική πλευρά για την άμεση σύναψη ειρήνης. Στις 10 Σεπτεμβρίου 1685 (11 Şevvâl 1096) ο Σουλτάνος με γράμμα του στον Αρχιστράτηγο İbrāhīm Πασά τον διατάσσει να ξεκινήσει μια ώρα αρχύτερα τις συνομιλίες:

Πρώτα ο Ύψιστος Θεός, να απομακρύνει οπωσδήποτε τις δυσκολίες του πολέμου με τη σύναψη της ειρήνης με οποιοδήποτε τρόπο αυτόν τον χρόνο [...]. Εάν κατά τη διάρκεια των συνομιλιών της ειρήνης με τους Γερμανούς αυτοί θελήσουν να εντάξουν σε αυτήν και τους Πολωνούς, να διαπραγματευτείς κατ' αυτόν τον τρόπο. Και εάν κάνουν το ίδιο με τη Βενετική Δημοκρατία, να πράξεις παρομοίως. Και εάν οι Γερμανοί δεν τους αναφέρουν και [επιθυμούν] χωριστή ειρήνη, να διαπραγματευτείς τοιουτοτρόπως.⁷⁴

Το «τίμημα της ειρήνης»⁷⁵ για την οθωμανική πλευρά είναι η εγκατάληψη του «Βασιλιά της Μέσης Ουγγαρίας» Imre Thököly: «Δεν υπάρχει πρόβλημα να θυσιαστεί ο Βασιλιάς της Μέσης Ουγγαρίας Thököly και το κράτος του», καταλήγει το σουλτανικό γράμμα.⁷⁶ Από την άλλη, ο Arafî, έχοντας λάβει και αυτός επίσημο έγγραφο αποδοχής του ως διαμεσολαβητή από την Πύλη,⁷⁷ αποστέλλει πράκτορές του στην Αυλή του Αυτοκράτορα και του πολωνού βασιλιά.⁷⁸ Οι διπλωματικές αυτές συνομιλίες θα διαρκέσουν έως το τέλος του 1685.

74. [...] *inşâllâhü te'âlâ bu sene-i mübârekede bi-eyyi-vechin-kân sulh ü salâh ile elbette def'-i gâile eyleyesin [...]. Eğer Nemçe esnâ'-i sulhde Leh tarafların dahi söyleşirler ise anı da söyleşesin. Ve eğer Venedik Cumhûrun dahi söyleşirler ise anları da söyleşesin. Ve eğer bunları zikr itmeyüb heman Nemçe kendü sulh olmak üzere söyleşirler ise öyle söyleşin*, A. Kiriş, *Hicrî 1096 (1684-1685)*, ό.π., σ. 93.

75. Η έκφραση ανήκει στον G. Kármán, «King Thököly in Chains», ό.π., σ. 272.

76. *Orta Macar Kralı olan Töleli'den ve memleketinden geçilmede be'is yokdur*, A. Kiriş, *Hicrî 1096 (1684-1685)*, ό.π. Η Πύλη θα πληρώσει το λάθος της να φυλακίσει τον Thököly, καθώς όλα τα φρούρια που αυτός ήλεγχε μέχρι τότε, παραδόθηκαν στους Αψβούργους. Α. Μαυροκορδάτος, *Ιστορίες*, ό.π., σ. 21. Όπως απέδειξε ο G. Kármán, οι Arafî και Teleki έπαιξαν καθοριστικό ρόλο στην πτώση του Thököly, «King Thököly in Chains», ό.π., σ. 279-289. Συνειδητοποιώντας το σφάλμα της, η Πύλη θα αφήσει τον «βασιλιά» ελεύθερο μετά από δύο μήνες κράτησής του, βλ. A. Kiriş, *Hicrî 1096 (1684-1685)*, ό.π., σ. 106, και διατάσσεται ο νέος Αρχιστράτηγος 'Abdü'r-rahmân Πασάς να τον απελευθερώσει.

77. Βλ. αντίγραφο του σχετικού εγγράφου στο A. Kiriş, *Hicrî 1096 (1684-1685)*, ό.π., σ. 98.

78. Βλ. τα σχετικά έγγραφα ασφαλούς διέλευσης για τους τρανσυλβανούς απε-

Παρά τις προσπάθειες της οθωμανικής πλευράς, ωστόσο, οι χριστιανοί σύμμαχοι δεν είναι διατεθειμένοι να συνάψουν ειρήνη. Ο Πάπας πιέζει τον γερμανό Αυτοκράτορα να συνεχίσει τον πόλεμο και είναι πρόθυμος να του παράσχει σημαντική οικονομική ενίσχυση γι' αυτό.⁷⁹ Ακολούθως, οι αντιπροτάσεις των συμμάχων φαίνονται το ίδιο ασαφείς με τις προτάσεις της οθωμανικής πλευράς. Γράφοντας στον Arafî, οι επιφορτισμένοι διαπραγματευτές του Γερμανού Αυτοκράτορα (*Nemçe Çasari'niñ Müşâverecileri*), αφού επιρρίπτουν για ακόμη μια φορά την ευθύνη για τον πόλεμο στην οθωμανική πλευρά και διατρανώνουν την πολεμική ετοιμότητα των συμμάχων για τις πολεμικές επιχειρήσεις του επόμενου έτους, αναφέρουν ότι ο Αυτοκράτορας θα σύναπτε ειρήνη μόνο υπό τους εξής (αλλά κάπως ασαφείς) όρους: «να αποζημιώσει το Οθωμανικό Κράτος [τον Αυτοκράτορα] για τον αναίτιο πόλεμο και να ικανοποιήσει τους συμμάχους του, ιδίως τον πολωνό βασιλιά και τους Βενετούς».⁸⁰

Η μη ευτυχής κατάληξη των διαπραγματεύσεων προκάλεσε αλυσιδωτή σειρά εξελίξεων στην οθωμανική πλευρά. Η ηγεσία της Πύλης έψαχνε εναγωνίως να φορτώσει σε κάποιον αποδιοπομπαίο τράγο όλες τις αποτυχίες του τρέχοντος έτους και τον βρήκε στο πρόσωπο του Αρχιστρατήγου Şeytân İbrâhîm Πασά. Λίγο πριν τον απομακρύνει από τα καθήκοντά του, ο Μεγάλος Βεζίρης θα του γράψει χαρακτηριστικά: «δεν σκέφτεστε τι απάντηση θα δώσετε, αν ερωτηθείτε τι κατορθώσατε, ποια υπηρεσία προσφέρατε σε ανταπόδοση των δυσκολιών που βιώθηκαν σε πόρους και ανθρώπινο δυναμικό αυτόν τον χρόνο;»⁸¹ Ο Şeytân İbrâhîm Πασάς αντικαταστάθηκε στην αρχιστρατηγία, στις αρχές Δεκεμβρίου, από τον 'Abdû'r-rahmân Πασά⁸² και εκτελέστηκε στο Βελιγράδι.⁸³ Ο Μεγάλος Βεζίρης προσπαθώντας να δικαιολογήσει την πράξη του διέσπειρε την ψευδή φήμη ότι ο Αρχιστράτηγος επεδίωκε να έρθει σε μυστική συνεννόηση με την αψβουργική πλευρά χωρίς να έχει τη σχετική άδεια.⁸⁴ Και όμως, ο

σταλμένους από την αψβουργική και την πολωνική πλευρά, *MCRT*, σ. 361-363.

79. A. Güllüoğlu, «Ottoman Diplomacy», ό.π., σ. 103.

80. [...] *bilâ-sebeb vukû' bulan ta'addîyi Devlet-i Osmanîyye tazmîn eyleye ve ittifâk üzere olanları, husûsa Leh Krali'ni ve Venedikli'yi rızâ eyleye*, A. Kiriş, *Hicrî 1096 (1684-1685)*, ό.π., σ. 113.

81. *Bu sene mâlen ve bedenên çekilen zahmetin mukâbelesinde ne hizmet gördünüz, ne iş vücûda getürdünüz deyü su'âl olunsa ne cevâb virecekleri mülâhaza itmez misiz?*, στο ίδιο, σ. 101.

82. Στο ίδιο, σ. 101-102, όπου και το έγγραφο του διορισμού του.

83. A. Μαυροκορδάτος, *Ιστορίες*, ό.π., σ. 20.

84. Sarı Mehmet Paşa, Abdülkadir Özcan (επιμ.), *Zübde-i Vekayiât: Tahlil*

Καρα İbrāhīm είχε άριστη γνώση της πορείας των διαπραγματεύσεων. Πάρα ταύτα, ήταν αυτή η «επίσημη» εκδοχή, η οποία καταγράφηκε στα οθωμανικά ιστοριογραφικά κείμενα και κατόπιν αναπαρήχθη και από τους νεότερους και σύγχρονους ιστορικούς.⁸⁵

Οι διαπραγματεύσεις του 1685 για ειρήνη ανήκαν στα «μυστικά του Κράτους» (*esrār-i devlet*), όπως θα σημειώσει ο οθωμανός γραφειοκράτης και ιστορικός Mustafa Na'imā.⁸⁶ πρόκειται για υποθέσεις και γνώσεις που ήταν προνόμιο λίγων. Έτσι και ο Μαυροκορδάτος, μετέπειτα «εξ απορρήτων», *mahrem-i esrār*, δηλαδή αυτός που γνωρίζει, που μετέχει των «μυστικών του κράτους», παρότι είχε γνώση και ενεργό ρόλο στις διαπραγματεύσεις, στις *Ιστορίες* του θα τις αποκρύψει παντελώς και θα εκθέσει μόνο την «επίσημη» εκδοχή.⁸⁷

Στις αρχές Δεκεμβρίου 1685, σε μια κρίσιμη φάση των συνομιλιών, ο Μαυροκορδάτος θα γράψει στον Teleki εκφράζοντάς του την ελπίδα ότι οι διαπραγματεύσεις θα οδηγήσουν σε συνθήκη και θυμίζοντάς του παράλληλα ότι «η ακμαία Αυτοκρατορία των Οθωμανών δεν καταβάλλεται στο ελάχιστο από λίγα χρόνια πολέμου. Τις διαπραγματεύσεις τής επωφελούς για όλους ευλογημένης ειρήνης τις κινεί ο Θεός λόγω της Θείας του καλοσύνης».⁸⁸

Εν τω μεταξύ, τον ίδιο μήνα, οι αλλαγές στην οθωμανική ηγεσία φτάνουν μέχρι τα ανώτατα αξιώματα. Ο Μεγάλος Βεζίρης Καρα İbrāhīm Πασάς, ο αρχιτέκτονας των διαπραγματεύσεων του απερχόμενου έτους, βλέποντας την πολιτική του να αποτυγχάνει, παραιτήθηκε και τη θέση του έλαβε ο Süleyman Πασάς.⁸⁹ Από τους λίγους που παρέμειναν σταθεροί στο αξίωμά τους, ήταν και ο Μαυροκορδάτος. Η φιλική του σχέση με τον νέο Μεγάλο Βεζίρη έπαιξε πιθανώς σημαντικό ρόλο, όπως και η διάθεση που αυτός έδειχνε να συνεχίσει τις συνομιλίες.⁹⁰

ve *Metin (1066-1116/1656-1704)*, Άγκυρα, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1995, σ. 208-209.

85. Βλ., για παράδειγμα, İ. Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, ό.π., σ. 415.

86. Mustafa Naima, Mehmed İpsirli (επιμ.), *Târih-i Na'imâ: Ravzatü'l-Hüseyin Fî Hulâsati Ahbârî'l-Hâfikayn*, τ. IV, Άγκυρα, Türk Tarih Kurumu, 2007, σ. 1884.

87. Α. Μαυροκορδάτος, *Ιστορίες*, ό.π., σ. 20.

88. [...] *robur otthomani Imperii paucorum annorum bello nequaquam defatigari Deus optimus omnibus proficuae almae pacis negotium sua divina bonitate promoveat*, P. Cernovodeanu – M. Carataşu, «Correspondance diplomatique», ό.π., σ. 120.

89. Α. Μαυροκορδάτος, *Ιστορίες*, ό.π.

90. Βλ. το μικρό εγκώμιο που του πλέκει ο Μεγάλος Δραγουμάνος, στο ίδιο.

Λίγο μετά την ανάληψη των νέων του καθηκόντων, ο Μεγάλος Βεζίρης θα γράψει στον Αρχιστράτηγο 'Abdü'r-rahmān, συνοψίζοντάς του τη στρατηγική που θα ακολουθήσει, η οποία δεν ήταν παρά απλώς συνέχεια της πολιτικής του προκατόχου του:

Εξοχότατε αδελφέ μου. Με τη χάρη του Θεού βαίνουν εξαισία, στον βαθμό που αυτό είναι δυνατό, οι προετοιμασίες των απαραίτητων για την εκστρατεία. Παράλληλα, με τη διαμεσολάβηση είτε του ηγεμόνα της Τρανσυλβανίας είτε άλλων, από την πλευρά των εχθρών γίνεται λόγος για το κοινωφελές έργο (την ειρήνη), το οποίο συζητείται έως ένα βαθμό, όπως γνωρίζετε. Και όσο επώδυνος και αν είναι ο πόλεμος, έπειτα, με Θεία χάρη, οπωσδήποτε [οι πληγές του] θα επιουλωθούν με την ειρήνη [...]. Εάν είναι γραφτό, τότε ας έρθει μία ώρα νωρίτερα [η ειρήνη], εάν πάλι όχι, με εμπιστοσύνη στον Ύψιστο, οι προετοιμασίες [για εκστρατεία] φροντίζονται επιμελώς.⁹¹

Η διαμεσολάβηση όμως του Arafî δεν έφερε τελικά κανένα αποτέλεσμα. Τον Ιανουάριο του 1686 ο Süleymān Πασάς τον ενημερώνει ότι ο ρόλος του ως διαμεσολαβητή έλαβε τέλος.⁹² Στο υπόλοιπο του έτους, καθώς οι Οθωμανοί επρόκειτο να βιώνουν και νέες εδαφικές απώλειες, τόσο ο Μεγάλος Βεζίρης και Αρχιστράτηγος πλέον, όσο και ο Μαυροκορδάτος που βρίσκεται μαζί του στο ουγγρικό μέτωπο, θα προσπαθήσουν οι ίδιοι να ανοίξουν ένα νέο γύρο διαπραγματεύσεων με την αψβουργική πλευρά, αλλά ούτε και αυτός θα ευδοκιμήσει.⁹³ Ο πόλεμος και οι διαπραγματεύσεις για τη λήξη του θα συνεχιστούν για 13 ακόμη χειμώνες, διάστημα μεγάλο, αφότου ο γάλλος πρέσβης Girardin είχε την πρώτη του ακρόαση από τον Σουλτάνο και τον Μεγάλο Βεζίρη.

Συνοψίζοντας, παρά την αποτυχία τους, οι συνομιλίες για την ειρήνη, στις αρχές ενός πολέμου που εν τέλει θα εξελισσόταν σε μακροχρόνιο, φανε-

91. *Benim izzetlü birâderim, fazl-ı Hakk ile bu tarafda imkânı mertebe tedârük-i mühimmât-ı seferiyyede cidd ü ikdâm kemâlindedir. Lâkin düşmen tarafından gerek Erdel ve gerek sâ'irin vesâteti ile hayırlı maslahat sözlere-ki, bâ'zı mertebe lisâna geldiği ma'lûm-i şerifinizdir. Ve ceng ü cidâl her ne kadar kahri olsa, âkibet inâyet-i Bârî ile lâbüd sulh u salâh ile ihtimâm bulur [...]. Eğer mukâdder ise ola ki, bir gün evvel zuhûr ide, değil ise mütevekkilen-`allelâhi te'âlâ yine tedârükde takayyüd kemâlindedir.* A. Kiriş, *Hicrî 1096 (1684-1685)*, ό.π., σ. 116.

92. G. Kármán, «King Thököly in Chains», ό.π., σ. 279.

93. Κάποιες πληροφορίες γι' αυτές τις διαπραγματεύσεις βρίσκουμε στο E. de Hurmuzaki (επιμ.), *Documente privitoare la Storia Românilor*, ό.π., τ. V (I), σ. 121-124.

ρώνουν μια πτυχή των γεγονότων στην οποία δεν είχε εστιάσει επαρκώς η ιστορική έρευνα, ελλείπει τεκμηρίων. Ο πόλεμος μπορεί να μονοπωλούσε το προσκήνιο, στο παρασκήνιο όμως οι επαφές των δύο πλευρών και η προσπάθεια να έρθουν σε συμβιβασμό δεν διακόπηκαν ποτέ. Η ειρήνη, μάλιστα, φάνταζε καθόλα εφικτή σε πολλούς από τους «πρωταγωνιστές» των γεγονότων, ιδίως μάλιστα στην οθωμανική πλευρά.

Έπειτα, η ίδια η αποτυχία των διαπραγματεύσεων συνδέεται και με μια ορισμένη αντίληψη περί ειρήνης, η οποία στηρίζεται στις έννοιες της τιμής και της φήμης ενός κράτους, ως νοοτροπία «σμίλευσης του εαυτού». Οι δύο αυτές έννοιες σχετίζονταν άρρηκτα με το πώς κάθε κρατική οντότητα επέλεγε να αυτοπροβάλλεται στις υπόλοιπες και να επέχει έτσι μια ορισμένη θέση στην «Πολιτεία της Γνώμης» της πρώιμης νεότερης «Κοινωνίας των Πριγκίπων». Παρά το μεγάλο περιθώριο ελιγμών και υποχωρήσεων, η τιμή και η φήμη δρούσαν στις διαπραγματεύσεις ειρήνης ως κόκκινη γραμμή, μετακινούμενη ή μη ανάλογα με τις περιστάσεις που οι διαπραγματευτές κάθε πλευράς ήταν ή δεν ήταν διατεθειμένοι να υπερβούν. Αυτή η αναζήτηση μιας «έντιμης ειρήνης» φαίνεται να έπαιξε κομβικό ρόλο, μεταξύ άλλων, στην τόσο μεγάλη χρονική παράταση του πολέμου.

Τη ρητορική αυτή περί «έντιμης ειρήνης» θα εκφράζει εναργώς και διαρκώς, από οθωμανικής πλευράς, ο Αλέξανδρος Μαυροκορδάτος, που θα αναλάβει το 1685 τον κομβικό ρόλο να επιβλέπει και να καθοδηγεί τον διαμεσολαβητή Μιχαήλ Αραφι. Η εμπειρία του σε αυτές τις διαπραγματεύσεις θα τον οδηγήσει, τρία χρόνια αργότερα, να σταλεί στη Βιέννη για να διαπραγματευτεί ξανά τη λήξη του πολέμου ως οθωμανός πρέσβης· το 1698 θα διοριστεί από την Πύλη δεύτερος πληρεξούσιος διαπραγματευτής στο συνέδριο ειρήνης του Κάρλοβιτς. Μπορεί ίσως να υποστηριχθεί ότι η διπλωματική του καριέρα βασίστηκε ακριβώς στην αναζήτηση της ειρήνης εν μέσω πολέμου.

SUMMARY

Konstantinos Poullos, *Searching for peace amidst war: The ottoman diplomatic efforts in the year 1685 and the role of Alexandros Mavrocordatos*

The Sixteen-years' War (1683-1699) between the Ottoman Empire and the allied Christian forces of the Holy League witnessed not only constant fighting but also regular efforts from both sides to re-establish peace. The present article aims primarily to contribute to a current historiographical debate concerning diplomatic communication between opponents during long-span wars of the early modern period. To this end, the Ottoman diplomatic efforts of a single year of the Sixteen-years' War, that of 1685, serve as a case study. Secondly, the article focuses on the role, the discourse (rhetoric), and the negotiation techniques of Alexandros Mavrocordatos –placing them in their wider Ottoman and European context– based on hitherto unstudied epistolography of his in Ottoman and Latin. Finally, the article highlights the role of a particular perception of an «honourable peace», especially expressed from the Ottoman side, which, among other factors, ultimately hindered the road leading to the termination of hostilities.